

ŞÎÂ VE SÛFÎLERE GÖRE RÜ'YETULLAH MESELESİ

Sevda AKTULGA GÜRBÜZ¹

Özet

Allah'ın âhirette görülüp görülemeyeceği (rü'yetullah) meselesi, kelâm tarihinde ilk dönemlerden bu yana tartışılan önemli konularının başında gelmektedir. Meseleye farklı boyutlarda bakılmasının bir sonucu olarak, İslâm ekolleri arasında farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Aslında bu görüş farkı, Allah'ın mekân, yön ve ışık gibi şeyler olmadan görülüp görülemeyeceğine dair tartışmalardan doğmuştur. Bazı ekoller, rü'yetin mümkün olamayacağını ileri sürerek, Allah'ın görülmesi inancına İslâm dışı bir hüviyet kazandırırken, bazı fırkalar da mümkün olacağını kabul etmekle kalmayıp, bir ifrat ve tefrit örneği sergileyerek; Yüce Allah'a cisim isnâd etme yolunu tutmuşlardır. Mu'tezile ve Şîâ, baştaki gözle (çeşm-i ser) Allah Teâlâ'yı görmenin aklen imkânsız olduğunu naklî delillerle temellendirmektedir. Ehl-i Sünnet ekolü ise, orta yolu takip ederek, Yüce Allah'ın ahirette mü'minler tarafından görülebileceğini, ancak bunun keyfiyetinin bilinemeyeceğini kabul etmiştir. Sûfiler de Ehl-i Sünnet kelâmcıları gibi, Allah'ın âhirette görüleceği hususunda icmâ etmişlerdir. Onlara göre âhirette Allah'ı kâfirler değil, sadece mü'minler göreceklerdir. Âhirette Allah'ı görmek aklen câiz, naklen vaciptir. Araştırma; Ehl-i Sünnet, Şîâ ve Sûfilerin Rü'yetullah konusundaki görüşlerini genel değerlendirmekle beraber, Şîâ Hikmet Anlayışı'nın bakışını da kapsayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ehl-i Sünnet, Şîâ, Sûfi, Rü'yetullah, Hikmet.

THE ISSUE OF RU'YETULLAH ACCORDİNG TO AHL AS-SUNNAH AND SHİ'A

Abstract

Whether Allah will be seen in the Hereafter (Rü'yetullah) is at the beginning of important theological issues which have been discussed since the earliest periods. As a consequence of looking at the matter in different point of views, different opinions have been stated among Islamic schools. In fact, this difference emerges from debate whether God be seen without things like space, direction and light. Some schools, by claiming that Islam can not be possible, have given a non-Islamic identity to the belief that Allah is visible, not only accepting that some of them are possible, but also demonstrating an example of exaltation and exegesis. Mu'tazila and Shāya base on the proofs that it is impossible to see Allah with bodily eye. The school of Ahl al-Sunnah, following the middle road, has accepted that Almighty Allah can be seen by believers in the Hereafter, but the nature of Him can not be known. The Sūfis, like those of the Ahl-i Sunnah, have begun to drink what they see in the Hereafter. According to them, in the Hereafter, Allah will be see by the believers, not by the disbelievers. To see Allah in the Hereafter is wise, naked. Research; The Ahl as-Sunnah will include the general view of the Shi'a and Sufi views on the rü'uetullah, as well as the insight of the Shi'ah Hikmet mentality.

Key words: Ahl as-Sunnah, Shi'a, Sûfi, Rü'yetullah, Hikmet.

¹ Doktora Öğrencisi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tasavvuf Anabilim Dalı.
s_aktulga@hotmail.com.

GİRİŞ

İnsan yaratıldığı andan itibaren kendisini yaratanı bilmek, anlamak ve görmek ister. Allah Teâlâ'yı görme isteği ve özlemi fitrî olduğu kadar doğal bir durumdur. Kur'ân-ı Kerim ve bir kısım hadislerin delâletiyle cennette Allah Teâlâ'nın görüleceğine (rü'yetullah) dair inanç, müminlere delil ve ilham kaynağı olmaktadır.

Rü'yetullah, kelime olarak; görmek, görülmek, vizyon, didâr², "Allah" lafzından meydana gelen bir terkiptir.³ Rü'yetullah İslam literatüründe Allah'ın kıyamet gününde Müslümanlar tarafından görülebilirliğini ifade eden bir kavramdır.⁴Ehl-i Sünnet inancına göre Allah; cennette, Müslümanlara niteliksiz ve şekilsiz olarak görünecektir. Tasavvuf ehli, hem kalp hem de baş gözüyle Allah Teâlâ'nın görülebileceğini ve bu tarz görmenin; âhiret hayatında gerçekleşeceğini kabul etmektedir. Yaşadığımız dünyada, çeşitli sıfatlarla tecelli eden Allah'ın işaretlerini gördüğümüz gibi, âhiret hayatının en güzel nimeti olan rü'yetullah, Sûfi'ler için haktır.⁵

Rü'yet, semavî dinlerin ortak inanışıdır. Aşkın bir varlığa duyulan ihtiyaçtan ziyâde, bu varlığa olan özlem ve en büyük sevinç olan *görme* isteği, kutsal kitaplarla da desteklenmiştir. Semavî dinlerin bazı mezheplerinin inkârına rağmen, âhirette rü'yetin varlığı, genel olarak kabul edilen bir inanıştır. İslam dünyasında rü'yetullah tartışması; hicri II. asırda, Cehm b. Saffân ve Sümeniyye arasında başlamış⁶ ve günümüze kadar devam etmiştir. Mu'tezile, Havâric, Mürcie gibi fırkalar, nassları te'vil ederek, âhirette rü'yeti inkâr eder.⁷ Mu'tezile ve Şîâ, Allah'a cismiyyet atfetme, O'nu belirli bir yönde bulunmaktan tenzîh etme noktasında rü'yetullahı inkâr etmektedir. Çünkü zaman ve mekândan münezze olan Allah'a rü'yet gibi bir sıfatı yakıştırmak, "Tevhîd" akîdesine aykırıdır. Ehl-i Sünnet; âhirette rü'yeti, var olan şeyin görülebilme şartına bağlı olarak görülmesinin hak olduğunu, aklî ve naklî delillerle temellendirmektedir.

² Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2012, s. 301.

³ Temel Yeşilyurt, "Rü'yetullah", *DİA*, XXXV, İstanbul, 2008, s. 312.

⁴ Seyyid Şerif Cürcânî, *Kitabü't-Tarîfât*, Beyrût, 1995, s. 109.

⁵ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Anka Yayınları, İstanbul, 2004, s. 525-526.

⁶ Yeşilyurt, *a. g. m.*, s. 312; Ferzende İdiz, "Sûfilere Göre Rü'yetullah Meselesi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, IX, Nisan, 2016, s. 2468.

⁷ İbn Ebil-İzz El-Tahavi, *El-Akîdetü't Tahaviyye*, Guraba Yayınları, İstanbul, 2010, s. 88.

Âhirette rü'yet konusunda tartışmalar, çoğunlukla kelâmcılar arasında olurken, sûfiler; kendilerine has mânevi hallere, hakikat ve mârifetlerine göre, Ehl-i Sünnet çizgisinden ayrılmadan fikir beyan etmiştir. Sûfilere göre cennetin en büyük nimeti, Allah'ı görmektir. Bu nimeti istemek, Allah'ın insana verdiği fitrî ve meşrû hakkıdır. Bu beyanla Sûfiler, Kur'ân-ı Kerim ve hadîslerden hareketle âhirette rü'yeti, zâhiri ve batîni olarak kabul eder.

Aslında rü'yetin kabul veya reddi, optik ilminin konusunu teşkil eden görme olayının nasıl değerlendirildiği ile doğrudan ilgili bir husustur. Bu makaleyi yazma amacımız; görme olayını dünya hayatındaki gözlerle ilişkilendiren Şîâ anlayışı ile âhîret âlemini başka bir hayat, farklı kanun ile farklı hayat şartları olarak değerlendiren Ehl-i Sünnet kelâmcıları ve sûfilerinin görüşlerini karşılaştırarak, günümüzde de tartışılan konuyu anlamaya çalışmaktır.

1. Ehl-i Sünnet Kelâmcılarının Âhirette Rü'yetullah Anlayışı

Ehl-i Sünnet âlimleri; Allah'ın cennette baş gözüyle görüleceğini, bu görülmenin keyfiyetsiz, teşbihsiz ve cihetsiz olacağını kabul etmektedir. Ehl-i Sünnet, âhirette rü'yeti reddeden Mu'tezile ve Cehmiyye gibi fırkaların ortaya koydukları aklî ve naklî deliller üzerinden cevap vermektedir. Allah'ın tecsîmden uzak bir şekilde görülmesinin aklî imkânını Eş'ariler, "Rü'yetullahın aklî delil ile sâbit ve mümkün oluşu"⁸olarak değerlendirir. Onlara göre muhdesler görülmez, görülen nesne de kendisini gören kimse sayesinde gördüğü için vardır.⁹ Çünkü varlığın gözle görülmesi, onu yaratılmışlık nispeti ile sınırlandırmadığı gibi rü'yetin aklen imkân dışı olduğuna delâlet eden herhangi bir delil de yoktur. Dolayısıyla akıl, zorunlu olarak rü'yetin mümtenî olmadığına hükmeder. Bir varlığın görülmesinin sebebi var olmasıdır. Duyular âleminde görme hadîsesinin mümkün oluşu, "var olmak"tan doğmuştur. Biz farklı mahiyetlere sahip cevher ve cisimleri görebildiğimiz gibi; siyah-beyaz gibi zıt renkleri, sükûn ve hareket gibi farklı oluşları da görebiliyoruz. Bütün bunları görünür kılan ortak illet, "var olmak"tır. Demek ki akıl, var olan şeylerin görülmesini imkânsız olarak görmez.¹⁰ Ayrıca; eskiden çıplak gözle görülemeyen hücre ve mikrop gibi çok küçük varlıklar, zamanla birtakım âletlerle görülebilir hâle gelmiştir. Sonradan görülmeye başlanan bu varlıklar gibi rü'yetin varlığı, akla ve mantığa aykırı değildir. Rü'yet mümkündür. Zîrâ; bir konu tartışılıyorsa, bu, o şeyin görülme özelliğine delâlet etmektedir. Molla Hayâlî, konuya İmâm Eş'ârî'nin "Rü'yet, tam bir inkişâftan ibarettir" sözünden yola çıkarak,

⁸ Abdullatif el-Harputî, *Tenkîhu'l Kelâm fî Akâidi Ehli'l- İslam*, haz. Fikret Karaman, Çelik Yayınevi, İstanbul, 2016, s. 165.

⁹ Ebu'l- Hasen el-Eş'ârî, *el-Lüma' fi'r-reddi alâ Ehli'z-Zeyğ ve'l-Bida'*, ter. Kılıçarslan Mavil-Hikmet Yağlı Mavil, İz Yayıncılık, İstanbul, 2016, s. 77.

¹⁰ Abdulkâdir el- Bağdâdî, *el-Fark Beyne'l- Fırak*, şerh Muhammed Ferîd, Mektebeti İbn Sîna, Kâhire, ts. , s. 121.

tam inkişâfî izah etmekle başlar. Hayâlî'ye göre İnkişâf, iki şekildedir: Birincisi, doğrudan dolunaya baktığımızda gerçekleşen inkişâftır. İkincisi ise, gözümüzü yumduğumuzda zihnimizde canlanan bir sûret olarak gerçekleşen diğer inkişâftır. İşte doğrudan dolunaya baktığımızda gerçekleşen bu inkişâfa, inkişâf-ı tam denilir ki bu da rü'yettir.¹¹ Ehl-i sünnet âlimlerinin çoğuna göre âhirette rü'yet, nasslara dayanarak Allah'ın bir lütfu olarak gerçekleşecek, ancak inanmayanlar bu nimetten mahrum kalacaklardır. Mü'minlere verilecek bu nimet, Allah'ın keyfiyeti belli olmayacak şekilde gerçekleşecektir. Yüce Allah, kendisinin ve Zâtı'nın varlığından dolayı görülür. Bu ise, kendi Zâtı'ndan dolayı olup fiilinden veya sıfatlarından dolayı değildir. Buna göre, Allah'ın bilinmesi vâcib olduğu gibi, görülmesi de vâciptir.

Ehl-i Sünnet; diğer kelâmî konularda olduğu gibi âhirette rü'yet hususunda da, Mu'tezilenin iddialarını çürütmeyi hedeflemektedir. Ehl-i Sünnet; "tevhîd" ilkesi gereği, Allah'ın zâtının görülemeyeceğini belirten Mu'tezileye karşı, Allah'ın görülmesinin hak olduğunu belirtmekte ve onların dayanak olarak verdiği nassî deliller üzerinden cevap vermektedir. Bu delillerden biri; Mu'tezile'nin *Rabbinden gelecek sevabı bekleme*¹² olarak ifade ettiği "**Yüzler vardır, o gün taptazedir; Rablerini görecekler**"¹³ âyetidir. Mu'tezile bu âyeti, "*Onların sana baktıklarını görürsün. Hâlbuki onlar görmüyorlar*"¹⁴ âyeti ile te'vil etmektedir. Mu'tezile; bir görme fiilinin olmamasına rağmen Allah Teâlâ'nın 'bakma' (nazar) fiilini kullandığını, 'nazar'ın, rü'yet değil 'beklenti' olduğunu iddia etmektedir. Çünkü onlara göre "rü'yet" fiili, hiçbir sıfatla nitelendirilemez. Ehl-i Sünnete göre âyette geçen *nazara* kelimesi, sadece *Allah'a bakmak* anlamındadır. İbn Ömer (r.a.)'den rivâyete göre, Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "**Cennetliklerin en aşağı derecesinde olan kimsenin durumu; bahçelerini, hanımlarını, bol nimetlerini, hizmetçilerini ve koltuklarını bin senelik mesafeye kadar uzanmış olarak görecek ve sabah akşam Allah'ın kendilerine bir ikramı olarak Allah'ın yüzünü göreceklerdir.**" Sonra Resûlullah (s.a.v.) şu âyeti okudu: "**Bazı yüzler o gün Rablerine bakarken mutluluktan parlayacaktır.**"¹⁵

Ehl-i Sünnet'in rü'yetin imkân dâhilinde olduğuna dâir ortaya koyduğu diğer nassî delil, "**İyi davrananlar için güzel bir karşılık "Cennet ve nimetleri" ve bir de ziyâde vardır**"¹⁶ âyetidir. Ehl-i

¹¹ Sezgin Elmalı, *Molla Hayâlî'nin Kelâmî Görüşleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne, 2016, s. 66-67.

¹² Kâdî Abdulcebbar b.Ahmed, *Şerhu'l- Usûli'l- Hamse*, çev. İlyas Çelebi, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, I, İstanbul, 2013, s. 399.

¹³ Kıyâmet, 75/22-23.

¹⁴ Â'raf, 7 /196.

¹⁵ Ebu İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *el-Câmiu'l- Kebîr*, Dâru'l-Guraba, Beyrût, 1996, Cennet, 17.

¹⁶ Yunus, 10/26.

Sünnet, âyette geçen "*ziyâde*" (fazlalık) kelimesini "*Allah'ın yüzüne bakma*"¹⁷ olarak tefsir etmekte ve Hz. Peygamber (s.a.v) 'in hadisleriyle de ispat etmeye gayret göstermektedir. Bu hususta Ahmed b. Hanbel'in rivayet ettiği hadiste Resûlullah (s.a.v)'ın "*iyilik edenler için cennette fazlası vardır*" ayetini okuduğunu ve şöyle buyurduğunu ifade eder: "Cennet halkı cennette, cehennem halkı da cehenneme girdiği zaman bir tellal: "*Ey cennet halkı, Rabbinizin size bir va'di vardır, onu yerine getirmek istiyor, diye seslenir. Onlar da: Bizim mizanımızı ağır getirmedi mi, yüzümüzü ak etmedi mi, bizi cehennemden uzaklaştırmadı mı? derler. Onlara perde açılır, O'na bakarlar. Yemin ederim ki, Allah onların yüzüne bakmaktan daha sevimli ve gözlerini ondan daha çok aydın edecek bir şey vermemiştir.*"¹⁸

Mu'tezile tarafından ahad¹⁹ haber olarak kabul edilen "*Kuşkusuz siz ayı on dördünde dolunay halinde gördüğünüz gibi, Rabbinizi göreceksiniz*"²⁰ hadîsi, Ehl-i Sünnet tarafından itibar görülen ve rü'yetin varlığına kanıt olarak gösterilen delillerden biridir. Ehl-i Sünnet âlimlerine göre eğer rü'yet imkânsız olsaydı, Allah Resulü (s.a.v.)'nün ashabın sorduğu soruları sakındırması gerekirdi. Ancak Allah Resulü (s.a.v), tam tersine müsâmahakâr bir üslup kullanmıştır.²¹ Ayrıca dolunay hadîsi ve mü'minlerin âhirette Allah'ı göreceklerine daîr hadisler; Hz. Ebubekir, Amr b. Sad', Hz. Ali, Muaz b. Cebel, Abdullah b. Mes'ud, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Abbas gibi en az yirmi büyük sahabe tarafından rivayet edildiği için meşhur kabul edilmektedir. Bu hadîslerin içerik olarak Hz. Peygamber'e (s.a.v.) dayanma ihtimali kuvvetli olarak görülmektedir.

Ehl-i Sünnet âlimlerinin çoğuna göre âhirette rü'yet, Allah'ın bir lütfu olarak gerçekleşecek ancak rü'yete inanmayanlar, bu nimetten mahrum kalacaklardır. Bu görme, Allah'ın keyfiyeti belli olmayacak şekilde gerçekleşecektir. Yüce Allah, kendisinin ve Zâtının varlığından dolayı görülür. İslam âlimlerine göre bir şeyin bilinmesi, görülmesini de beraberinde getirebilir. Buna göre, Allah'ın bilinmesinin vâcip olması gibi, görülmesi de vâciptir. Resûlullah (s.a.v)'ın: "*Allah'ın senden cemâlini*

¹⁷ İbn Kesir, *Tefsir'ül- Kur'an'il-Azîm*, terc. Abdulvehhab Öztürk, Kahraman Yayınları, İstanbul, 2014, V, s. 25

¹⁸ Müslim b. Haccac, *Sahih-i Müslim, Dâru Tayyibe*, Riyâd, 2006, İman, 297; Tirmizî, Cennet, 16.

¹⁹ Haber-i vahidin itikatta delil olup olmadığı hadîs ve kelâm âlimlerinin müdahil olduğu önemli bir tartışma konusudur. Hadis terminolojisinde mütevâtirin şartlarını taşımayan habere ahad haber denir. Ehl-i Sünnete göre, Hz. Peygamber'in Kur'an'a ve akla aykırı bir beyanda bulunması imkânsızdır. Bu temel ilkeyi kabul etmek, peygamberi tasdik etmenin bir gereğidir. Ayrıca Kur'an'a ve akla aykırı olan haber-i vâhidin reddedilmesi, Resûl-i Ekrem'i yalanlamak anlamına gelmeyecek ona bu isnâdı yapan kişinin sözünün kabul edilmemesi demektir. Böyle bir davranış, Hz. Peygamber'i Kur'an'a muhalif davranmış gibi göstermekten tenzih etmek için de gereklidir. Mu'tezile, usûlü'd-din konularında haber-i vâhidin tek başına delil kabul edilemeyeceği görüşündedir. Bkz. Yusuf Şevki Yavuz, "Haber-i Vâhid", *DİA*, İstanbul, 1996, XIV, s. 353.

²⁰ Muhammed b. İsmâil Buhârî, *Sahih*, tahk. Mustafa Diyb, Beyrût, 2002, Mevâkîtu's-salât, 17; Müslim, Mesâcid, 211.

²¹ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Kitabü't-Tevhîd*, haz. Bekir Topaloğlu ve diğerleri, İsam Yayınları, Ankara, 2003, s.120.

görme lezzetini ve sana kavuşma özlemini istiyorum” şeklindeki duası, bilinen varlığa duyulan görme sevkine delil²² olarak görülmektedir

Ehl-i Sünnet âlimlerine göre Allah’ın dünyada görülmeyişi âhirette görülemeyeceğine delil teşkil etmez. Çünkü insanın dünyada var olan pek çok şeyi görememesi, bunların görülemez oluşundan değil, onları görme yeteneğine sahip kılınmayışındandır. Zira, dünya hayatında bize verilmiş olan duyularla âhiret nimetlerini tatmayı mümkün değildir. Ancak, cennet nimetlerinden alabildiğine istifâde edecek duyu ve yetenekler verildikten sonra insan, âhirette Rabbini görebilecektir. Hatta kimi âlimler, Adn cennetinden bahsederken rü’yetin cennet nimetlerinin en büyüklerinden biri olduğunu belirttikten sonra bu nimetin, Adn Cenneti’nde gerçekleşeceğini ve insanın mutluluğunun ancak rü’yet ile kemâle ereceğini dile getirmektedir.²³

2. Şîâ Anlayışında Ahirette Rü’yetullah

Genel anlamda görmek kelimesini lugatte; durmak, atmak, beraber olmak gibi duyusal (his) anlamında kullanan Şîâ; rü’yetin esas anlamını âhirette Allah’ın nimetlerinin ve sevabının görülmesi,²⁴ beklenmesi²⁵ şeklinde te’vil etmektedir.

Masum imamlardan mütevatiren geldiği sanılan hadîs mecmualarında tedvin edilmiş olarak Şîâ-İsnaaşeriyye²⁶ mezhebi, âhirette rü’yeti reddetmektedir. Ancak mezhebin altıncı imamı Cafer b. Muhammed es-Sâdık (ö.148/765), *kalple görme* olgusundan bahsederek²⁷ Allah’ı âhirette baş gözüyle görmenin mümkün olmadığını belirtmektedir. Ona göre, “*Müminlere müjde ver*”²⁸ âyeti, güç sahibi Melik’in doğruluk katında O’nu görme müjdesidir. “*Bu, Rabbinden bir karşılık olmak üzere yeterli bir bağıştır*”²⁹ âyeti ise, İlâhi bağışın biri başlangıçta, biri sonda olmak üzere iki çeşit olduğuna, başlangıçtaki ilahi bağışın; iman ve İslam, sonraki ilahi bağışın; kulu cennete koyma ve cömert olan

²² Bâkılânî, *El-İnsâf*, tah. Ahmed Haydar, Âlemü’l- Kutüb, Beyrût,1986, s.247-248.

²³ Muhammed Reşid Rıza, *Tefsiru’l-Menâr*, Daru’l-Kutub el-İlmiyye, X, Beyrût, 1947, s. 632.

²⁴ Alemü’l-Hüdâ Ebu’l Kâsım Alî b. Hüseyin el-Murtazâ, *Emâli’l-Murtazâ; Ğureru’l-fevâid ve dureru’l-kalâid*, tahk. Muhammed Ebu Fadl İbrahim, Dâru İhyâu’l Kitabü’l-Arabiyye, I, ty. ,1954, s. 36-37.

²⁵ Ayetullah Hasanzâde Âmulî Allâme Hillî, *Keşfu’l-murâd fi şerhi tecridi’l- İ’tikâd li’t-Tûsî*, Şebketü’l-Fikr, Beyrût, ts, s. 275.

²⁶ İslâmî siyâsî mezheplerin en eskisi olarak bilinen Şîâ, kendi inanç ve düşünceleri doğrultusunda şekillenmiş ve dünyada Müslüman nüfusun % 10-15’inin din anlayışını biçimlendiren mezheplerden birisidir. Bugün Şîâ denince umumiyetle İmâmiyye anlaşılır. Bunlara, on iki imamı kabul ettiklerinden dolayı İsna-şeriyye (onikiciler); hem itikâd hem de ibâdet ve muâmelâtta İmam Câfer es-Sâdık’ın görüşlerine dayandıklarından Câferiyye de denmiştir. Bkz. Muhammed Ebu Zehra, *Mezhepler Tarihi*, çev. Sıbğatullah Kaya, Çelik Yayınevi, İstanbul, 2016, s. 43.

²⁷ Câfer b. Muhammed es-Sâdık, *Tefsir-i İmâm Ca’feri Sâdık*, Daru’l- Hâdî, Beyrût, 2008, s. 13-15.

²⁸ Bakara, 2/223.

²⁹ Nebe, 78/36.

Allah'ın yüzüne bakmak³⁰ olduğunu belirtmiştir. Ancak bu bakma, gözlerden ve vehimlerden gizli, idrâkten uzak bir müşâhededir. Zira insan, fâni bir varlık olması hasebiyle, dünya ve âhirette Allah'ın tecellisine dayanamaz.³¹ Câfer en-Necefi *Keşfu'l-gita*, adlı eserinde, Cafer es-Sadık'a âhirette Allah Teâlâ'nın görülmesi hakkında soru sorulunca, İmam Câfer, *Allah Teâlâ'nın bundan münezzehe olduğunu ifade ederek, 'Şüphesiz gözler O'nu idrak edemez'*³²âyetini okuyup *Allah'a rü'yet gibi bir sıfat veren olursa onun dinden çıktığına hüküm verilir*³³cevabını vermiştir.

Şîâ; âhirette rü'yeti reddederken, Kur'ân-ı Kerim'den çeşitli nassları dayanak olarak sunmaktadır. Şîâ âlimleri, Kur'ân-ı Kerim'de geçen "*Mûsâ, belirlediğimiz yere(Tûr'a) gelip Rabbi de ona konuşunca, "Rabbim! Bana (kendini) göster, sana bakayım" dedi. Allah da, "Beni (dünyada) katiyen göremezsin. Fakat (şu) dağa bak, eğer o yerinde durursa sen de beni görebilirsin." dedi. Rabbi, dağa tecelli edince onu darmadağın ediverdi. Mûsâ da baygın düştü. Ayılınca, "Seni eksikliklerden uzak tutarım Allah'ım! Sana tövbe ettim. Ben inananların ilkiyim" dedi*³⁴âyetinde geçen "bakmak" kelimesi ile "beni göremezsin" cümlesi; rü'yetullahı inkâr noktasında genel bir hüküm arz etmektedir. Câfer-i Sâdık'a göre Hz. Mûsâ'nın *görün bana, sana bakayım* demesi, İsrâîloğullarının, Kur'ân-ı Kerim'de geçen "*Biz Allah'ı açıkça görmedikçe sana inanmayız*"³⁵âyetine mebnîdir ki Zât-ı Bârî'yi zaman ile takyîd, mekân ile tahdîd, bu suretle de O'nu, şânına lâyük olmayan cismânî sıfatlarla tavsîf ederek zulüm ehli olmalarına ve yıldırımla yakılarak cezalandırılmalarına³⁶ sebep olmuştur. Ayrıca, Hz. Mûsâ, Allah Teâlâ'nın görülmesinin câiz olmayacağını zaten bilmektedir. Zâten görme olayı olsaydı; Hz. Mûsâ gibi büyük bir peygamber, bundan men edilmezdi.³⁷ Şîâ'ya göre Hz. Mûsâ'nın görme isteği, Allah Teâlâ'yı cismânî bir kalıba sokmak³⁸ anlamına geldiği için reddedilmiştir. Bu isteğinin cezası olarak Allah Teâlâ, kendisini görmek isteyen. Mûsâ kavminin ısrarcı tutumlarına binaen seçilmiş yedi kişiyi öldürmüştü, ancak Hz. Mûsâ'nın yakarışıyla onları affetmiş ve diriltmiştir.³⁹

³⁰ Nasrullah Pürcevâdî, *Gökyüzünde Ayın Görüntüsü*, çev. Ahmet Çelik, İnsan Yayınları, İstanbul, 1999, s. 66-72.

³¹ Pürcevâdî, *a. g. e.*, s. 66-72.

³² En'am, 6/103.

³³ Abdullah b. Muhammed es-Sâlih, *Min Akâidi's- Şîâ*, çev. Teymullah Yücel, Yedi İklim Yayınları, Ankara, 2007, s. 24.

³⁴ Â'raf, 7/143.

³⁵ Bakara, 2/55.

³⁶ Ebû Câfer Muhammed b. Ali İbn Bâbeveyh el-Kummî, *et-Tevhîd*, Dâru'l- Marifet, Beyrût, ts, s. 119.

³⁷ İbn Bâbeveyh, *et-Tevhîd*, s. 121.

³⁸ Ali b. Fadl b. el-Hasan Tabersî, *Mecmeu'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'ân*, Dâru'l-Fikr, Beyrût, 1994, IV, s. 323.

³⁹ İbn Bâbeveyh, *a.g.e.*, s. 121-122.

Görme iddiasını kesin bir dille reddeden ve görme ile bakma olayını avamca⁴⁰ ve câhillik⁴¹ olarak gören Şîâ âlimleri, Kur'ân-ı Kerim'de geçen "**Kalp, (gözün) gördüğünü yalanlamadı.**"⁴² "**Her kim Allah'a kavuşmayı umarsa, bilsin ki Allah'ın tayin ettiği o vakit elbette gelecektir.**"⁴³ "**Dikkat edin; onlar, Rablerine kavuşma konusunda şüphe içindedirler. Bilesiniz ki O, her şeyi (ilmiyle) kuşatmıştır.**"⁴⁴ "**Kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa yararlı bir iş yapsın ve Rabbine ibadette kimseyi ortak koşmasın**"⁴⁵ âyetlerinde geçen görme ve ona yakın anlamdaki kavuşma kelimelerinin rü'yetullahın varlığına kanıt olamayacağını iddia eder. Zira bir şeyi bilmek, onu göreceğimiz mânâsına gelmez. Mesela; bizler, Hz. İbrahim (a.s), İskender ve Kısra'nın yaşadıklarını şu an göremediğimiz halde onları bilmekteyiz. Bizler bu bilgiye görme demiyoruz. Ayrıca; "bir ikinin yarısıdır, dört çift bir sayıdır" şeklindeki sözler, görülmediği hâlde bilinen gerçeklerdir. Bu gerçekler ortaya çıkarıyor ki, göz ile görmenin ötesinde Allah Teâlâ, şuur aracılığı ile kendini bildirir.⁴⁶

Şîâ müfessirleri, Kur'ân-ı Kerim'de geçen "**O gün, birtakım yüzler Rablerine bakıp parlayacaktır**"⁴⁷ âyetini; yüzlerin, Rablerinin "**mükâfatına bakarak parıl parıl olacağı**"⁴⁸ ve Rabbe bakmayı, "**sonsuz ilâhî rahmete sahip olmak**" şeklinde açıklamaktadır. Onlara göre rü'yetin imkânsızlığı, icmâ ile sabittir. Ehl-i Beyt imamlarının sekizincisi İmâm Rızâ (ö.203/818); âyeti, "**cennette yüzlerin parlayıp rabbinin sevabını beklemesi**" olarak tefsîr etmiştir. Buradan hareketle Şîâ müfessirleri, âyette geçen nazara kelimesini, Mu'tezile ile aynı çerçevede Allah'ın rahmetini, sevabını beklemek⁴⁹ olarak te'vil etmektedir. Zira onlara göre Nazar kelimesi; bizim îtimât ettiğimiz gibi, Allah'ı görmek değil, gözünü görülmesi istenilen şeye doğru çevirmek (bakmak), beklemek, merhamet etmek ve düşünmek manalarına gelmektedir. Mânâ böyle olduğu için, âyette geçen "**rablerine nazar ederler**" ifadesi "**Allah'ı görmek**" olarak yorumlanamaz. Burada geçen nazara kelimesi, başka anlamdadır çünkü rü'yetin sadece bir anlamı yoktur.⁵⁰ Zira "**bakmak**"tan maksadın görmek olmadığı hususunda Kur'ân-ı Kerim'den şu âyet örnek olarak buna delildir: **Süleymân, Hüdhdüd'e şöyle dedi: "Doğru mu**

⁴⁰ Seyyid Muhammed Hüseyin Tabatabâî, *el-Mizân fi Tefsiri'l-Kur'ân*, VIII, s. 161.

⁴¹ İbn Bâbeveyh, *a.g.e.*, s. 121-122.

⁴² Necm, 53/11.

⁴³ Ankebut, 29/5.

⁴⁴ Fussilet, 41/54.

⁴⁵ Kehf, 18/110.

⁴⁶ Tabatabaî, *el-Mizan*, VIII, s. 161.

⁴⁷ Kıyâmet, 75/22-23

⁴⁸ Ebû Câfer Muhammed b. Ali İbn Bâbeveyh el-Kummî "*Şeyh Sadük*", *Risâletü'l-İ'tikadî'l- İmâmiyye*, (Şii İmamiyyenin İnanç Esasları), çev. Ethem Ruhi Fığlalı, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1978, s. 22.

⁴⁹ Ebî Mansûr Ahmed b. Ali b. Ebî Talib et-Tabersî, *el-İhticâc*, Şebeketü'l-Fikr, II, s. 165; el-Murtaza, *Emâli*, I, s. 36-37.

⁵⁰ el-Murtazâ, *Emâli*, I, s. 36.

*söylüyorsun, yoksa yalancılardan mısın, göreceğiz*⁵¹ âyetindeki *nazara* kelimesi, *elçilerin dönmesini beklemek*⁵² olarak te'vîl edilmektedir.

Ehl-i Sünnet müfessirleri, *Rablerine bakarlar*⁵³ cümlesindeki إلى edatını, geçişliliği sağlayan ve yönelme bildiren -e, -a anlamını verirken, Şîâ müfessirleri; إلى edatını, آلاء edatının tekili olarak değerlendirerek, *Allah'ın rahmetini beklemek (ummak), nimetler* anlamını vermişlerdir. Buna da şu benzer örneği verirler: “*Allah'ın nimetlerini hatırlayın ki; felaha eresiniz*”⁵⁴ âyetinde geçen آلاء edatı, nimet anlamında kullanılan إلى kelimesinin çoğuludur. Şâîr A'şâ Bekr b. Vâil'in şu beyiti, konunun ispatı açısından örnek dâhilindedir:

أبيض لا يرهب الهذال ولا ... يقطع رحما ولا يخون إلى

Aktır, yokluktan korkmaz; akraba ile ilişkisini kesmez, nimetlere ihanet etmez.⁵⁵ Şîâ akîdesinin önde gelen âlimlerinden biri olan Şerif el-Murtezâ, إلى kelimesinin çoğulu olan آلاء kelimesinin tekilinin, إله, إلهي, إلهي gibi farklı şekillerde geldiğini ve bakmaktan farklı anlamlarının olduğunu bu beyitle örneklendirir. Bu kadar farklı anlama gelen bir kelime eğer *bakmak* olarak anlaşılacaksa dahi, *bakmak*; kalbî bakışın ötesine geçemez.⁵⁶

Ehl-i Sünnetin âhirette rü'yetullaha delil olarak kabul ettiği “*Güzel iş yapanlara (karşılık olarak) daha güzeli ve bir de fazlası vardır*”⁵⁷ âyetinde geçen *ziyade* kelimesini Şîâ müfessirleri; *Allah'ın kuluna ikramı olarak bulunduğu durumdan daha iyisine geçme*⁵⁸, *bekleyen müminlere cennette rabbinin nimetlerini attırma*⁵⁹, *cennetteki lezzetlere hesapsız ulaşma*⁶⁰ olarak yorumlamaktadır.

Şîâ, Ehl-i Sünnet'in cennetin en büyük nimeti kabul ettiği rü'yetullahın yerine Allah'ın bağışlamasını, iyiliğini ve sevabını beklemenin, en büyük nimet olduğunu belirtmektedir. Zira Allah; adâletin gereği olarak, iman ve itaate ödül ve sevap, küfür ve günaha da azap vaadinde bulunur. Cennet vaat yeri olduğuna göre verilecek nimet için beklenti içinde olmak bu âdaletin gereğidir. Bu yüzden

⁵¹ Naml, 27/27.

⁵² Ebû Câfer Muhammed b. Hasan et-Tûsî, *et-Tibyân fi Tefsirü'l Kur'an*, Dâru İhya et-Turâsî'l-Arabiyye, VIII, s. 91

⁵³ Kıyamet, 75/23.

⁵⁴ A'raf, 7/69.

⁵⁵ Ebû Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ, *Mecâzü'l-Kur'an*, tah. Muhammed Fuad Sezgin, Mektebetü'l-Hanuca, Kâhire, 1381, I, s. 217-218

⁵⁶ el-Murtazâ, *Emâli*, I, s.36-37.

⁵⁷ Yûnus, 10/26.

⁵⁸ Tabersî, *Mecmeu'l-beyân*, X, s. 178.

⁵⁹ Tabersî, *a.g.e.*, X, s. 176.

⁶⁰ et-Tûsî, *et-Tibyân*, V, s. 366.

ziyâde kelimesinden anlaşılması gerekenin, âhirette rü'yet değil, Allaha *sevâbı beklemek* olduğu belirtilmektedir. Bunun en önemli kanıtlarından biri Kur'ân-ı Kerim'de geçen "**Hayır! Muhakkak ki onlar, o gün Rablerinden (O'nu görmekten) mahrum kalmışlardır**"⁶¹ âyetidir. İmam Rıza'ya göre kulların, "*Allah Teâlâ bir perdenin arkasındadır ve onu görecekler*" şeklinde vasıflandırması doğru değildir. Buradan Şîâ müfessirleri, âyetin manasını, "*Onlar Allah Teâlâ'nın sevabından mahrum kalacaklar*"⁶² şeklinde tefsir etmektedir.

Şîâ anlayışında Hz. Peygamber (s.a.v)'in mâsûmiyeti, imâmın şahsında devam ettiği için⁶³, imâmın kanalından gelmeyen hadîsler kabul edilmemektedir. Bundan dolayı Ehl-i Sünnetin âhirette rü'yete delil olarak kabul ettikleri hadîsler, Şîâ tarafından reddedilmektedir. Bu hadîsler şunlardır: Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır: "**Kuşkusuz siz ayı on dördünde dolunay halinde gördüğünüz gibi, Rabbinizi cennette göreceksiniz.**"⁶⁴

Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır: "**Ey cennet halkı, Rabbinizin size bir va'di vardır, onu yerine getirmek istiyor, diye seslenir. Onlar da: Bizim mizanımızı ağır getirmediy mi, yüzümüzü ak etmedi mi, bizi cehennemden uzaklaştırmadı mı? derler. Onlara perde açılır, O'na bakarlar. Yemin ederim ki, Allah onların yüzüne bakmaktan daha sevimli ve gözlerini ondan daha çok aydın edecek bir şey vermemiştir.**"⁶⁵

Şîâ'nın bu hadîsleri kabul etmemesindeki en önemli etken, Ebu Hureyre'nin hadîs nakletmesi⁶⁶ olarak görülse de onlara göre belirtilen hadîsler, Kur'ân ve hadîs arasındaki çelişki bağlamında mevzû

⁶¹ Mutaffifin, 83/15.

⁶² İbn Babeveyh, *et- Tevhîd*, s. 109.

⁶³ Jonathan Brown, "Şîâ'da Hadis", çev. İbrahim Kutluay, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2012, s. 135.

⁶⁴ Buhârî, *Mevâkîtu's-salât*, 17; Müslim, *Mesâcîd*, 211.

⁶⁵ Müslim, *İman*, 297.

⁶⁶ Şîâ'nın iddiası şöyledir: "Ehl-i Sünnet Allah'ın cismi ve şekli olduğunu sanarak onun gözle görüldüğünü, tıpkı bir insan gibi yürüdüğünü, aşağı indiğini, evi olduğunu vb. ileri sürüyor. Hâlbuki yüce Allah bu vasıflardan münezzehtir. Şîâ'ya göre ise, Allah şekli ve cismi olmaktan ve yaratıklarından herhangi birine benzemekten münezzehtir ve uzak olup dünyada ve âhirette asla görülmez. Bence Ehl-i Sünnet'in bu gibi rivayetleri, ahabın zamanında Yahûdiler tarafından uydurulmuştur. Çünkü Ömer bin Hattap zamanında Müslüman olan Ka'bu'l-Ahbâr, Yahûdilerin bu inançlarını yaymış ve bu konuda Ebû Hureyre ve Veheb bin Münebbih gibi bazı saf sahibilerden yararlanmıştı. Böylece bu gibi rivayetlerin çoğunu Ebû Hureyre nakletmiş ve Buhârî ile Müslim bunları kendi *Sahih*'lerinde kaydetmişlerdir. Daha önce de hatırlattığımız gibi Ebû Hureyre, Peygamberimizin hadisleri ile Ka'bu'l-Ahbâr'ın sözlerini birbirinden ayıramıyordu. Hatta Ömer, göklerin ve yerin yedi günde yaratıldığı rivayeti hususunda Ebû Hureyre'yi döverek onu bu rivayeti nakletmekten menetmiştir. Ehl-i Sünnet, Buhârî ile Müslim'e tam olarak güvendiği ve onların Sahihlerini, en doğru ve en muteber kitap olarak kabul edip Ebû Hureyre'yi de muhaddislerin ileri geleni ve Ehl-i Sünnet'in güvenilir râvisi olarak bildikleri sürece, inançlarını değiştiremezler. Bu ise ancak körü körüne taklitten vazgeçmeleri ve hidayet İmamları olan Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.)'nin Ehl-i Bey'tine başvurmaları ve ilim şehrinin kapısına yönelmeleriyle mümkündür. Buna davet, sadece yaşlılara özgü olmayıp özellikle gençleri kapsamaktadır. Bkz. Muhammed Ticanî, *Nasıl Hidayete Kavuştum*, Ensâriyan Yayınları, Kum, 1991, s. 50-53; Ebû Reyze, *Şeyhu'l-Madîra Ebû Hureyre*, Müessesetü'l-Âlemi'l-Metbûat, Beyrût, 1993, s. 112-114.

kabul edilir. Zikredilen hadîsleri Mu'tezile gibi âhad haber olarak değerlendiren Şîâ âlimleri, hadîslerin sahih kabul edilse bile, insanların herhangi bir zorluğa katlanmadan *Rablerini zorunlu olarak bilmeleri* olarak te'vil edilebileceği⁶⁷ şeklinde yorumlamaktadır. Ehl-i Sünnet âlimleri ise; bu hadîsleri; Allah Teâlâ'nın görülmesini, zuhûratların ve sûretlerin ötesinde bir şey⁶⁸ olduğunun ve görmenin sadece Muhammed Mustafa ümmetine verilen bir ayrıcalık⁶⁹ olacağına kanıtı olarak değerlendirmektedir.

Şîâ'nın âhirette rü'yet ile ilgili öne sürdüğü delillerin imâmlar üzerinden yoğunlaştırarak aktardığını görmek mümkündür. Çünkü Şîâ nazarında, Hz. Peygamber (s.a.v)'in sözü ile masum imâmların sözü eşdeğerdir. Bundan dolayı rü'yetin inkârı konusunda Hz. Ali, Cafer-i Sâdık, İmam Rıza gibi imâmların sözleri esas alınmaktadır. Nitekim bu İmâmların rü'yet hakkındaki rivayetleri şöyledir:

Şîâ'nın Hz. Ali'ye nispet ettikleri, Allah Teâlâ'dan sakınma başta olmak üzere; siyasî, idarî, askerî, dinî, ahlâkî ve daha pek çok konularda insanlara tavsiyeler sunan *Nehcü'l – Belâğa* isimli eserinde şu rivayet nakledilir: “ Hz Ali'ye *Rabbini gördün mü?* sorusu sorulunca “*Görmediğim rabbe kulluk edemem*” dedi. “*Gözler O'nu idrak edemez*” âyeti varken *Allah'ı nasıl görürsün?* diye sorulunca “*Gözler, Allah'ı göz ile müşahede ederek göremez ama kalpler iman hakikatiyle görür. O, hisler ile idrâk olunmaz, insanlarla mukayese edilmez.*”⁷⁰

Başka bir rivayette, D'lib-i Yemâni, Hz. Ali'ye şu soruyu sorar: “*Yâ Emir'el-Mü'minin, Rabbini gördün mü? Görmediğime kulluk mu ederim*” buyurdular. *O'nu nasıl gördün?* buyurdular ki: “*Onu gözler, apaçık görüşle göremez; fakat gönüller, İman gerçekleriyle görür. O, her şeye yakındır, fakat onlarla birleşerek değil. Her şeyden ayırır, fakat onlara zıt olarak değil. Söyleyicidir, fakat düşünerek, dille, damakla değil. İrâde edicidir, kasıtle, azimle değil. Eşyâyı yapandır, yaratandır, âletle değil. Latîftir, gizlilikle vafedilemez. Büyüktür, irilikle değil. Görücüdür; duyguyla tavsife imkân yok. Acıyıcıdır, gönül yumuşaklığıyla tarifine imkân yok. Yüzler, onun ululuğuna karşı eğilmiştir, alçalmıştır; gönüller, onun korkusuyla dolmuştur, titrer-durur. Hülâsa sıfatları da zâtı gibi idrâk edilemez; O'nu tavsif, teşbih icab eder ki bu da bâtıldır.*”⁷¹

Câfer es-Sâdık şöyle buyurmaktadır: "Hz. Peygamber, namazda gözlerini göğe diken bir adamın yanından geçti ve ona *Gözlerini (aşağı) indir, çünkü sen O'nu, asla göremezsin*" dedi. Bir başka zaman

⁶⁷ Şerif el- Murtaza, *el-Mûlahhas fî usûli'd-dîn*, nşr. Muhammed Rızâ Ensârî Kummî, Tahran, 1544, s. 227-265.

⁶⁸ Ahmed Sirhindî, *Mektûbât-ı Rabbânî*, çev. Kasım Yayla, Merve Yayınları, İstanbul, ts, II, (491. Mektup), s. 545

⁶⁹ Muhyeddîn İbn Arâbî, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, çev. Ekrem Demirli, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2015, XI, s. 246,

⁷⁰ Ali b. Ebî Tâlib, *Nehcü'l - Belâğa*, şerh Şeyh Muhammed Abduh, Dâru'l- Kutubu'l-İlmiyye, Beyrût, 2003, s. 108-109

⁷¹ Ali b. Ebî Tâlib, *a.g.e.*, s. 109

o, namaz kılariken kollarını göğse doğru kaldıran birinin yanından geçti ve ona şöyle dedi: “*Ellerini (yukarı doğru) açma, çünkü sen O'na katiyyen ulaşamazsın.*”⁷²

Şîâ'nın hadis kaynak kitaplarından ve Kutub-î Erbaa'nın en önemli ve güvenilir kaynak kitaplarından biri olarak kabul edilen Küleyni'nin *el- Kâfi* isimli eserinde Safvân b. İshâk'tan şöyle bir rivayet geçmektedir: “Muhaddis Ebu Karra, kendisini Ebul-Hasan er-Rıza 'ın huzuruna götürmemi istedi. Ben de onun için izin istedim, İmâm bana izin verdi. Ebu Karra İmâm'ın huzuruna girdi, ona helâl, haram ve çeşitli hükümlerle ilgili bir takım sorular sordu. Derken sorular tevhîdle ilgili olmaya başladı. Ebu'l-Hasan dedi ki: “*Gözler O'nu göremez, İlim yönünden O'nu kuşatamazlar. O'nun gibi hiçbir şey yoktur*” diye Allah adına insanlara ve cinlere duyuran kimdir? Muhammed değil midir? dedi ki: “*Evet, odur. Nasıl olur da bir adam, bütün insanlara gelir ve onlara Allah tarafından gönderildiğini, onları Allah'ın emriyle Allah'a ibadet etmeye davet ettiğini bildirir. Nasıl ben, O'nu gözümle gördüm, bilgice algıladım ve O, beşer suretindedir, iddiasında bulunur. Böyle bir iddiayı ileri sürmekten utanmıyor musunuz? Dinsizler bile O'nu bu şekilde itham etmemişlerdi: Allah, katından bir şey getiriyor sonra bu getirdiğinin aksini söylüyor diye suçlamamışlardı!*”

Ebu Karra dedi ki: Ama O, şöyle de diyor: “Andolsun ki onu, inerken bir kere daha gördü. Aynı sûrede onun neyi gördüğünü gösteren bir ayet vardır: “*Gönlü gördüğünü yalanlamadı.*” Muhammed'in kalbi, onun gözlerinin gördüğünü yalanlamadı. Sonra gözlerinin neyi gördüğünü haber veriyor ve diyor ki: “*Andolsun o, Rabbinin en büyük ayetlerinden bir kısmını gördü.*” Allah'ın âyetleri Allah değildir. Çünkü Allah: “***Bilgice O'nu kuşatamazlar***”⁷³ buyurmuştur. Gözler, O'nu gördüğü zaman bilgice de kuşatılmış, algılanmış, tanımlanmış olur. Bunun üzerine Ebu Karra dedi ki: *Sen, rivayetleri yalanlıyorsun?* Ebu'l-Hasan dedi ki: “*Rivayetler Kur'ân ile çeliştiği zaman onları yalanlarım. Müslümanlar şu hususta ittifak etmişlerdir: Allah, bilgice kuşatılmaz, gözler Onu görmez ve Onun gibi bir şey yoktur.*”⁷⁴

Şîâ'ya göre Allah Teâlâ'ya rü'yet gibi bir sıfatı veren kişi, dinden dahi çıkabilir ve bu konuda herhangi bir şart ve izah yoktur.⁷⁵ Bu genelleyici hükmün sebebi, rü'yetullahın tevhîd düşüncesine aykırı olarak görülmesidir. Mu'tezile ile teşbih, teccim atfetmesi bakımından aynı dayanakları savunan Şîâ'nın akli delillerine göre gözle görülen şeyler, cisimdir. Cisimler de yön, şekil ve yer kaplar. Bunlar

⁷² İbn Bâbeveyh, *et-Tevhîd*, s. 107.

⁷³ Tâ-ha, 20/110.

⁷⁴ İbn Bâbeveyh, *et-Tevhîd*, s. 108-109.

⁷⁵ Allame Meclîsî, *Bihâru'l- Envâr*, Müessesetü'l-Vefâ, Beyrût, 1404, IV, s. 59- 61

veya oradadır denerek işaret edilen bir yönde olması gerekir.⁸² Gözle algılamanın hem yolu hem de sebebi vardır; yolu hava, sebebi ise ışıktır. Gözle görülen varlık arasındaki yolda bir kopukluk yok ise, bütünlük mevcut ise, ayrıca sebep de hazır ise karşılaşılan renkler ve somut nesnelere kavranır, algılanır. Çünkü kişi canlıdır ve o nesneyi görür.⁸³ Bu durumda her şeyi kuşatan, diğer durumda ise uzuv ve ecza sahibi olacak olan Allah, bu nispetlerden uzaktır.

Şîâ anlayışına göre göz gibi bir varlık, aynanın ötesine nüfuz edemediği için, kendi aksinden ötesini göremez. Ancak kalp, havaya egemendir. Havada olan her şeyi kavrar ve tasavvur eder. Kalp, havada olmayan bir şeye yöneltildiği zaman geri döner ve havada olan bir şeyi aksettirir. Bu yüzden aklı başında olan bir insanın, kalbini Allah'ın birliği gibi hava boşluğunda somut olarak yer almayan soyut bir olguya yöneltmemesi gerekir. Çünkü böyle bir durumda kalp, hava boşluğunda mevcut bulunan, somut bir varlıktan başka bir şey tasavvur etmeyecektir.⁸⁴

Allah'ın bütün sıfatlarını reddeden Şîâ; rü'yet gibi bir olayın hülûl, teccîm ve eksiklik olduğunu; Allah Teâlâ'nın, kâdir ve âlim olarak bu benzetmelerden uzak olduğunu belirtir.⁸⁵ Muhammed Rızâ el-Muzaffer, daha da ileri giderek, rü'yeti, Allah'ın zâtına teccîm açısından değerlendirerek, şunları söylemektedir: “*O'nu yaratıklarından birine benzeten ve yüzü, eli, gözü olduğunu söyleyen yahut dünya göğüne indiğini, cennet ehline; ayı görüldüğü gibi görüneceğini söyleyen, bu çeşit inançlara sapan, her türlü noksanlıktan münezze olan yaratıcıyı bilmeyen kişidir ki o, kâfir menzilesindedir. Kıyâmet günü, halka görüneceğini söyleyen, O'nun cisim olmadığına inansa, O'nu teşbîhten tenzîh etse bile bu sözü, bir dil tekerlemesinden ibarettir ve küfre ulaşır; çünkü bu çeşit iddialarda bulunanlar, Kur'ân-ı Kerîm'in yahut hadîsin zâhiri anlamına kapılanlar, akıllarını, düşüncelerini bırakanlar, onları artlarına atanlar, o sözlerdeki istiâre ve mecazları anlamakta acze düşüp nazara, delile önem verenlerdir.*”⁸⁶

Şîâ'nın âhirette rü'yeti inkâr meselesinde, Mu'tezileden etkilendiğini söylemekle beraber,⁸⁷ görülecek şeyin sadece cisim olarak algılanması; zaman, mekân, kemniyet, keyfiyet ve diğer birçok sınırlı şartın olmadığı âhîret âlemini sınırlandırdığını göstermektedir. Çünkü Allah'ın görülmesinin âhîretteki tasavvuru, tam olarak kendisini bildirmesi şeklinde olacağı bilinmektedir. Ancak Şîâ

⁸² Hillî, *Keşfu'l Murad*, s. 274.

⁸³ el-Murtezâ, *el-Mulahhas*, s.228.

⁸⁴ Ebû Cafer Muhammed b. Yakub İshak el-Kuleynî, *Usul-u Kâfi*, Daru'l-İmare, Ürdün, 2007, s.27-28; İbn Bâbuveyh, *et-Tevhîd*, s.102-130.

⁸⁵ el-Murteza, *el- Mûlahhas*, s.229.

⁸⁶ Ethem Ruhi Fığlalı, *İmâmîyye Şîası*, Ağaç Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2008, s. 212.

⁸⁷ Hulusi Arslan, *İslam Düşünce Geleneğinde Şîa-Mu'tezile Etkileşimi (Şerîf el-Murtezâ Örneği)*, Endülüs Yayınları, İstanbul, 2017, s.115.

anlayışında; Allah'ın zât ve sıfatlarının ayniyeti, âhiret âleminin kanunları ile dünya kanunlarının ayniyeti, Allah'ı âhirette görmeyi imkânsız kılmaktadır.

3. Sûfilere Göre Âhirette Rü'yetullah

Sûfiler; Ehl-i Sünnet kelâmcıları gibi, Allah'ın âhirette görüleceği husûsunda icmâ etmişlerdir. Âhirette Allah'ı sadece mü'minler göreceğinden; Allah'ı görmek aklen câiz, naklen vâciptir.⁸⁸

Hicri II. asrın başında, Kur'ân ve sünnetin önderlik ettiği I. Zühd Döneminde ve ardından ortaya çıkan II. Zühd adı verilen dönemde Sûfiler, âhiret korkusu nedeniyle dünyaya sırt çevirip cennetin nimetlerine ilginin yanı sıra, Allah Teâlâ'nın cemâline bakmayı en büyük nimet olarak görmüşlerdir. Âhiret ehlinin dünyaya rağbet etmemelerini ilâhî bir mevhibe olarak gören sûfiler; cennet nimetlerine ve mertebelerine ilgiden ziyade, yaratan varken yaratıkla ilgilenmeyi abes olarak değerlendirmişlerdir. Kâinatın sahibi Allah Teâlâ ile kalbî ve hissî bir bağ kurup kendinden geçen vecd ile manevi bir hâl yaşayan sûfilerin münâcatlarına bakıldığı zaman, âhirette rü'yeti şevki bir durum olarak ifade ettikleri görülür.⁸⁹ Zîrâ; onlara göre âhiret yurdu, Allah'ı müşâhede makâmıdır.⁹⁰ Allah'ın velilerine cennette vereceği en büyük zevk rü'yettir ve cehennem ehlinin bedbahtlığının sebebi cehennem ateşi değil, Allah'ın bu nimetinden mahrum kalacak olmalarıdır.⁹¹

⁸⁸ Kelâbâzî, *Ta'arruf*, Haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2013, s. 73; Hücvirî, *Keşfü'l- Mahcûb*, haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2010, s. 439; İmâm Gazzâlî, *İhyâ-u Ulûm'id-Din*, Merve Yayınları, İstanbul, 2014, IV, s. 647; Abdülkerim b. Hevâzin el- Kuşeyrî, *İtikâda Dair Üç Mesele*, terc. Mehmet Saki Çakır, İstanbul, 2015, s. 29; İdiz, *a. g. m. , s. 2484*.

⁸⁹Râbia el-Adeviyye şöyle münâcatta bulunur: “Eğer cennette, bir an olsun Hakkı görmekten mahrum olursam, öylesine ağlar ve öylesine inlerim ki, bütün cennet ehlinin buna acıyası gelir. Rabbim! Eğer cehennemden korktuğum için sana tapıyorsam, beni cehenneme at ve orda yak! Şayet cennete girme emeliyle ibadet ediyorsam, cennete girmeyi bana haram kul! Yok, eğer surf senin zatın ve rızan için sana tapıyorsam, o zaman da bâki olan cemâlini benden esirgeme.” Bkz. Ferîdüddin Attâr, *Tezkiretü'l-Evliya*, ter. Süleyman Uludağ, Semerkand Yayınları, İstanbul, 2015, s. 143.

Abdolvâhid b. Zeyd şöyle dua eder: “Senin izzetine ve büyüklüğüne yemin ederim ki, seni görmenin dışında hiçbir mutluluk ve senin cemaline bakmaktan dolayı kirâmen sarayında ortaya çıkacak şifanın dışında hiçbir şifa tanımıyorum.” Bkz. Ebû Nuaym Ahmed bin Abdillâh bin İshâk el-İsfahânî, *Hilyetui-Evliya ve Tabakatu'l-Asfiya*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, . Beyrût, 1988, VI, s.156.

Süleymân Dârâni'ye âriflerin ne istediği sorulunca şu cevabı verir: “Allah'a yemin olsun ki, Musa'nın Allah'tan istediği dışında hiçbir şeyi istemezler.” Bkz. İsfehânî, *a. g. e. , IX, s.294*.

⁹⁰ Bu konuda Bâyezîd Bistâmî şunları söyler: “Zühdde üç gün kaldım, dördüncü gün zühdden çıktım: İlk gün dünya ve dünyada olan şeylere karşı zâhid (ilgisiz, değer vermeyen, isteksiz) oldum. İkinci gün, âhirete ve orada bulunan şeylere karşı zâhid oldum. Üçüncü gün Allah'tan başka ne varsa hepsine karşı zâhid oldum. Dördüncü gün olunca Allah'tan başka bir şey kalmadı. İlâhî aşk beni şaşkına döndürdü. O zaman hâtîften gelen bir sesin bana: “Ey Bâyezîd, bizimle birlikte bulunmaya takatin yetmez, dediğini işittim ve maksadım işte bu idi, dedim. Aynı ses bu sefer: Maksadına eriştin, istediğini buldun.” Bkz. Abdülkerim Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2014, s. 107.

⁹¹ İbrâhîm b. Edhem, bu konuda şunları ifade eder: “Allah Teâlâ ziyaretçilerinin binitler üzerinden O'na doğru koştuıkları zaman vay cehennem ehlinin haline! Sonunda onlar grup grup yaklaşırlar, onlar için minberler yaparlar, tahtlar hazırlarlar. Ardından Allah, onları mutlu etmek için onlara yüzünü gösterir. Sonra şöyle buyurur: *Benim yanıma geliniz, Ey kullarım yanıma geliniz. Ey benim emirlerime boyun eğen veli kullarım! Ey benim özlem dolu âşıklarım! Benim yanıma geliniz. Ey*

Âhirette rü'yeti hak olarak gören sûfiler, kelâmcılar gibi naslardan hareket ederek görüşlerini temellendirmektedir. Bu naslardan biri, “*Allah’a kavuşacakları gün mü’minlere yönelik esenlik dileği ‘selam’*”⁹² âyetidir. Nitekim canlı birinin selam vererek biriyle buluşması, aynı zamanda onu görmesi⁹³ anlamına geldiğinden rü’yet haktır.

Âhirette rü'yeti, nimetlerin en büyüğü olarak gören sûfilere göre “*İyi davrananlar için güzel bir karşılık “Cennet ve nimetleri” ve bir de ziyade vardır*”⁹⁴ âyeti, rü'yetin kanıtlarından biridir. *Allah’ı nazar etmek*⁹⁵ demek; Allah Teâlâ’yı görmektir ve Allah’ın cennet ehline müjde ve ikrâmıdır.⁹⁶ Sûfilere göre cennette her nimete zaten ulaşılabilecektir. Bu yüzden *ziyâde* kelimesi, Allah Teâlâ’nın *cemâline bakma*⁹⁷ anlamına gelmektedir ki bu ziyade, cennetin en büyük lezzeti ve cennet ehline diğer nimetlerini unutturacak kadar güzel bir nimettir. Ancak; bu lezzetin tadını alacak olanlar, dünyada Allah Teâlâ’yı teşbihsiz ve keyfiyetsiz olarak bilenlerdir ki bunlar, cennette teşbihsiz ve keyfiyetsiz olarak göreceklerdir.

Sûfilere göre cennet, bütün nimetlerin yurdu olan dâru’s-selâm olduğuna göre *ziyâde* kavramını Mu’tezilenin belirttiği gibi *cennet nimeti* olarak anlamak, akla ziyan bir açıklamadır. Çünkü bir kimse ‘sana on kilo buğday ve bir de ziyade verdim’ derse, bu ziyadenin buğday cinsinden olduğu açıktır. Fakat miktar tayin etmeksizin ‘sana buğday ve bir de ziyade verdim’ derse, buradaki ziyade buğdaydan farklı bir şeydir.⁹⁸ Burada ilâve olunan belirli bir miktar ile tayin edilmediğine göre cennetin ziyadesi, Allah Teâlâ’yı görmektir. Bu hususta Hz. Peygamber’in, “*Ey cennet halkı, Rabbinizin size bir va’di vardır, onu yerine getirmek istiyor, diye seslenir. Onlar da: Bizim mizanımızı ağır getirmedi mi, yüzümüzü ak etmedi mi, bizi cehennemden uzaklaştırmadı mı? derler. Onlara perde açılır, O’na*

benim hüznümlü ve samimi dostlarım! Yanuma geliniz. Bu benim, beni iyi tanıyınız. Sizin içinizde özlem duyan, benim muhibbim olan veya yalvarırcasına beni çağırın herkes, işte şimdi benim cömert yüzüme bakmaktan dolayı lezzet alacak.” Bkz. İsfehânî, a. g. e. , VIII, s. 34-38.

Bâyezid-i Bistâmî, Allah âşıklarının Allah’ı görme arzusunun âhirette gerçekleşmesiyle hoşnut olacaklarını ifade ederek şöyle devam eder: “*Cennette Allah’ı görmekten mahcup kaldıkça cehennem ateşinden çıkmak için feryat eden cehennemlikler gibi, cennetten dışarı çıkmak için feryat eden kullar vardır.”* Ve Şeyh Şibli bir vakit vedce gelerek şöyle dedi: “*Cennetin en yüksek makamını önüme serseler, O cenneti kim istiyorsa ona verin derim. Beni yüce Allah dışında hiçbir şeyle meşgul etmeyin. Ne mutlu o göze ki O’ndan başkasını görmez.”* Bkz. Ahmed b.Hüseyin el-Harakânî, *Düstûrü’l-Cumhûr*, terc. Ozan Yılmaz, Semerkand Yayınları, Ankara, 2016, s. 176.

⁹² Ahzab, 33/44.

⁹³ Kuşeyrî, *İtikada Dair Üç Mesele*, s. 29

⁹⁴ Yunus, 10/26.

⁹⁵ İsmail Hakkı Bursevî, *Ruhu’l-Beyân*, Erkam Yayınları, İstanbul, 2015, VIII, s. 98.

⁹⁶ Kelâbâzi, *Ta’arruf*, s. 73.

⁹⁷ Gazzâlî, *İhyâ*, IV, s. 1152.

⁹⁸ Fahreddin Razi, *Tefsir-i Kebîr*, Dâru’l-Fikr, Beyrût, 1981, V, s. 333.

*bakarlar. Yemin ederim ki, Allah onların yüzüne bakmaktan daha sevimli ve gözlerini ondan daha çok aydın edecek bir şey vermemiştir.*⁹⁹Başka bir rivayette *Allah Teâlâ cennettekilerle ikramdan sonra size daha fazlası vardır diyerek secdeden başını kaldırmalarını ister. Başlarını kaldıran cennet ehli yüce cemali nazar eder. Cennet ehline bu nimet, bütün nimetlerden daha sevimlidir*¹⁰⁰ ile *“Kuşkusuz siz ayı on dördünde dolunay hâlinde gördüğünüz gibi, Rabbinizi göreceksiniz”*¹⁰¹ hadîsi şeriflerinde belirttiği üzere Allah Teâlâ'nın görülmesi, zuhuratlarına ve suretlerin ötesinde bir şey¹⁰² olduğu gibi, bunun imkânı, sadece Muhammed Mustafa ümmetine verilen bir ayrıcalık¹⁰³ olacağı vurgulanarak, buna iman etmek gerektiği belirtilmektedir. Nitekim İbn Arabî, bu ayrıcalık konusunda şunları söyler:

“ Allah (c.c.)'tan bir elçi gelir ve cennet ehline şöyle der: “Rabbinizi görmek için hazırlık yapınız! Rabbiniz tecelli edecek. ”Onlar saygı duruşuna geçerler. Hak da tecelli eder. Bu esnada Hak ile kulları arasında üç perde vardır: İzzet perdesi, büyüklük perdesi ve azamet perdesi. Allah Teâlâ kulları ile arasındaki perdelerin kaldırılması emrini verir. Perdeler ve kaldırılır ve onlar şöyle der: “Rabbimiz! Biz böyle bir şey beklemiyorduk. Fakat tek dileğimiz sonsuza değin senin yüzüne bakmaktır.” Allah Teâlâ onlara şöyle buyurur: “İşte yüzüm, ebediyyen size görünecektir. Ona bakınız ve sevininiz. ” buyurulmaktadır.¹⁰⁴

Kur'ân'ı keşf ve ilhâm yoluyla açıklayan Sûfiler, *“Gözler O'nu göremez, hâlbuki O, gözleri görür”*¹⁰⁵ âyetini, Ehl-i Sünnet kelâmcıları gibi yorumlamış ve idrâkın, görmekten daha husûsî olduğunu, bu yüzden Allah'ın âhirette idrâk ve ihâta edilmeksizin görüleceğini¹⁰⁶ ifâde ederler. Zirâ; Allah Teâlâ'nın Kur'ân'da gözlerin kendisini idrâk etmesini reddetmesinin sebebi, idrâkın keyfiyet ve ihâta gerektirmesidir. Kur'ân, keyfiyet ve ihâta bahis konusu olmayan rü'yeti değil, keyfiyet ve ihâtayı gerektiren rü'yeti reddetmiştir.¹⁰⁷ Allah Teâlâ; şekil ve miktardan, kıt'a ve cihetlerden münezze olan istikrar evinde¹⁰⁸ hiçbir kusur olmadan görülecektir.¹⁰⁹ Ancak Allah'ın kullarına görünmesi; onlara, zâtının mahiyetini tamamen kavrayıp idrâk etmelerine izin vermesi anlamına gelmez. Allah'ın

⁹⁹ Müslim, İmân, 297; Tirmizî, Cennet, 16.

¹⁰⁰ Hâris el Muhâsibî'nin belirttiği cennet tasvirinde geçmektedir. Bkz. Haris el- Muhasibi, *Kitâbü't- Tevehhüm*, ter. Abdülaziz Hatip, Karınca Polen Yayınları, İstanbul, 2016, s. 94.

¹⁰¹ Müslim, Zühd, 16.

¹⁰² İmâm Rabbânî, *Mektûbât*, II, (491. Mektup), s. 545.

¹⁰³ İbn Arabî, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, XI, s. 246,

¹⁰⁴ İbn Arabî, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, III, s. 20

¹⁰⁵ En'am, 6/103.

¹⁰⁶ Bursevî, *Rûhu'l Beyân*, V, s. 437

¹⁰⁷ Kelâbâzî, *Ta'arruf*, s. 74

¹⁰⁸ İmâm Gazzâlî, *Ihyâ*, I, s. 348; İmâm-ı Rabbânî, *Mektubat*, II, (456. Mektup), s. 1407.

¹⁰⁹ Hucvirî, *Keşfü'l-Mahcûb*, s. 439.

görülmesi, sadece cemâlinin nurunu göstererek, dünyadaki yaptıklarının karşılığında onlara ihsanda bulunması olarak kabul edilmelidir.¹¹⁰

Allah Teâlâ, insanların amel ve ibâdetlerine göre kendisini gösterecek, insanların seyir ve temâşa halleri yekdiğerinden farklı olacaktır. Bu farklılıkta mâşuk, cemâlini âşığa derecesine göre gösterecektir. Çünkü Allah'ın idrâk edilemeyeşi, müminlerin O'nu farklı derecelerde görmeleri demektir. Bu farklılık, görmenin görülen varlığı ihata etmek değildir. Yani, bir alt derecedekinin görmesi, diğerinin seviyesine çıkmadığına göre, görülen Zâtın her tarafını ihâta edememiştir. Bu bir had ve nihayettir.¹¹¹ Burada bazı sûfilerin, Allah'ı âhirette görmenin vâcip olduğu konusunda hem fikir ancak görmenin mâhiyeti konusunda farklılıklarının olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin; “**Kalp, (gözün) gördüğünü yalanlamadı**”¹¹² âyeti, âhirette nasıl ve niceliği olmaksızın Allah'ın görüleceği şeklinde tefsir edilirken, görenin anlamasında ise kusur olacağı şeklinde yorumlanmaktadır. Çünkü Allah, nispet ve izafetlerden mücerredir. Bu iddiayı temellendirmek için sûfiler, Hz. Peygamber (s.a.v) ‘in **cennet ehlinin Adn cennetinde Rablerini vechinde ridâ’ül- Kibriyadan başka bir şey olmadan görecekleri**¹¹³ şeklindeki hadîs-i şerifini örnek gösterirler. Hadîste geçen *Vech*’ten kasıt, Allah'ın Zâtı; Ridâ’ül-Kibriya’dan kasıt, *Kâmil kul* olarak belirtilmiş ve Allah'ın, kullarının akıllarında anlamayı sınırlandırdığı¹¹⁴ iddia edilmektedir. Ancak belirtmekte yarar var ki sûfiler; görme olayının fiziksel göz ile görülen bir görünüm gibi olacağını, karşıda durma- mekân-renk veya kavranabilir biçim sorunu olmayacağı yani müminin sırf göz, sırf yüz ve sırf kulak olarak her yön ve her cihette hakkı müşâhede ederek cennet halkı ile Rableri arasında tek engelin ilâhî azamet perdesi¹¹⁵ olacak şekilde görüleceğini kabul etmektedir. Ayrıca; görmenin hayâli olacağı, ortaya çıkan görüntülerden her bir kişinin kendi derecesine uyacak şekilde gerçekleşeceği, bunun da kişinin gözünün önünde kırmızı bir cam tuttuğunda her şeyi kırmızı, yeşil bir cam tuttuğunda ise yeşil görmesi gibi görünen şeyin aslında aynı olacağı¹¹⁶ şeklinde de olabileceği kabul edilmektedir. Buradan sûfilerin; dünya hayatında müminlerin, Allah Teâlâ'yı hangi sıfatla biliyorlarsa, âhirette de O'nu aynı sıfatla görecekleri anlayışında oldukları açıktır. Kudsî hadîste

¹¹⁰ Mustafa Özgen, “İmam Rabbânî'ye Göre Rü'yetullah Meselesi”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 33, 2012, s. 46.

¹¹¹ Görmede noksanlık olmadığı hususunda İmâm Rabbânî şu dizeleri ifade eder: “*Bundan bir noksanlık gelmez şanına, binlerce keramet bende bulunsa da...*” Bkz. İmâm Rabbânî, *Mektûbât*, II, (456. Mektup), s. 453-454.

¹¹² Necm, 53/11.

¹¹³ Buhârî, Tefsir, 35; Bed'ü'l-Halk, 8; Tevhid, 24; Müslim, İmân, 296.

¹¹⁴ Bursevî, *Rûhu'l Beyan*, V, s. 441.

¹¹⁵ Şâh Velîyullah Dehlevî, *Hüccetullahi'l-Balîğa*, tah. eş-Şeyh Muhammed Şerif Sükker, Dâru İhyâi'l-Ulûm, Beyrût, 1990, I, s. 118.

¹¹⁶ Dehlevî, *Hüccet'ül Bâlîğa*, I, s. 118.

ifâde edilen “*Ben kulunun zannı üzereyim, o beni nasıl zannederse Ben öyleyim*”¹¹⁷ hadîsinde ifade edildiği gibi, rü’yetullahın çeşitli vecihlerle olabileceği vurgulanmaktadır. Sûfîlerin görmenin hallerine ilişkin açıklamaları, Allah ve insan arasındaki ilişkiyle; yani salîkin, dünyaya ve dünya lezzetlerine sırt çevirme süreciyle başlayan ve nihai hedefi olan Allah’a kavuşma zevki bağlamında değerlendirilebilir.

4. Şîâ Hikmet Anlayışı ve Sûfîler’in Rü’yet Hakkındaki Görüşlerinin Karşılaştırılması

Rü’yet meselesine Şîâ tefsîr ve kelâmcıların tevhîd bağlamında karşı çıktığı bilinmektedir. Ancak, Şîâ Hikmet Anlayışı’nın öğretilerine göre görme; tamamen bir derûnî tecrübe, ilâhî azametinin nûrunun insan kalbinde müşâhedesi veya imân hakikatleri ile Allah’ı en iyi şekilde tanınması olabilir. Eğer gözle görme varsa; bu muhtemelen, (yaratılmış) madde âleminde mü’mine sunulan Allah’ın alâmetlerinin görülmesinden, seyrinden başka bir şey değildir.¹¹⁸ Çünkü Allah; maddi gözler ile değil, fakat iman hakikatleri ile kalp ve bâtinî müşâhede ile görülür. Zîrâ; “*Gözler O’nu İdrâk edemez*”¹¹⁹ âyeti, kalplerin Allah’ı iman hakikatiyle idrâk edebileceğini göstermektedir.

Tasavvufu hikmet bağlamında ele alan Şîâ, kalple Allah’ı görmenin Ehl-i Beyt imamlarından gelen hadislerden mümkün olduğunu belirtmektedir. Allah’ın kendi velilerine bu dünyada ve ahirette verdiği en yüce makamlardan biri olan bu rü’yet, Allah sevgisiyle kalbin arzu ile coşması ve insanın mutluluğa, özellikle de uhrevî saadete duyduğu güçlü istek ve özlemdir.

Şîâ hikmet anlayışında görme; Allah’ın iç temizliğine, olgunluğa, mâneviyata sahip kişilerin keşf ve ilhâm ile kalplerine kendisini hatırlatması veya konuşması¹²⁰ şeklinde de değerlendirilir. Ancak, Allah’ın velîsi ve yaratıcının dostu olan kimsenin, Allah’ı görme iştîyâkını (özlemini) duyması olağan bir durum olarak karşılanırken, konuya zat ve sıfat olarak temkinli yaklaşılmaktadır. Bilindiği gibi sıfatlar konusundaki temel görüşleri tevhîd olan Şîâ’nın, Allah’ın ahirette görüleceğini iddia eden kişiyi kâfir olarak değerlendirmesi, Allah’ı cisme benzetmekten acziyet olarak yorumlamasıdır. Şîâ’nın subûtî olsun, tenzihî olsun, Allah’ın hiçbir sıfatla nitelendirilemeyeceği anlayışına karşın ehl-i sünnet kelâmcıları ve sûfîleri; nitelenenin, niteleyen nitelemesi sebebiyle nitelenmiş olmadığını belirterek, sıfatın Allah’ı tanıma aracı olduğu konusunda hemfikirdir. Zira tevhîdî düşünceyi esas kabul eden sûfîler, bu konuda şöyle icmâ halindedir: “*Allah birdir, ortağı yoktur. Ne zıttı, ne benzeri, ne de dengi vardır. Kendisini nitelediği niteliklerle muttasıf, isimlendirdikleri ile isimlenmiştir. Cisim değildir, çünkü*

¹¹⁷ Buhârî, Tevhîd, 35; Müslim, Zikr, 1.

¹¹⁸ Georges Vajda, *Bazı Şii-İsna-âşerîyye Yazarlarına Göre Allah’ın Görülmesi (Rüyetullah)*, çev. Sabri Hizmetli, s. 371.

¹¹⁹ En’am, 6/103.

¹²⁰ Mutahharî, *Hâtemiyyet*, çev. Şamil Öcal, Fecr Yayınları, Ankara, 1997, s. 30.

*cisim parçaların birleşmesiyle oluşur. Hâlbuki birleşik olan birleştirene muhtaçtır. Cevher değildir, zira cevher uzayda yer kaplayandır. Allah Teâlâ ise, yer kaplamaktan ve bir mekânda bulunmaktan münezzehtir, aksine her yerin ve yer kaplayanın yaratıcısıdır.”*¹²¹

Sûfilere göre insanoğlu, ebedi yurt olan âhirette bekâ ve istikrar elbisesi giyerek Allah'ı görecektir. Fânîlik, bu dünya hayatı için geçerlidir. Dünya kanunları içerisinde insanın sahip olduğu nitelikler ile âhiret kanunları ve insanın konumu farklıdır. Bundan dolayı insanın dünyada Allah'ı görmesine engel olan şeyler, âhirette ortadan kalkar. Müminler, Cennette Allah Teâlâ'yı cihetsiz ve keyfiyetsiz ve hiçbir şeye benzetmeyerek ve misâli olmayarak görecektir.¹²²Zira mümâselet ve ittisâlin vâki olmadığı şekilde şehâdet âleminin kanun ve kurallarından olan ışık, mekân ve mesâfe gibi bu dünyada olan şartlar âhirette geçerli değildir. Âhiret hayatına mahsus kanun ve kurallar çerçevesinde rü'yet gerçekleşecektir. Ancak âhiret hayatında insanın cismanî olarak dirileceğini belirten Şîâ, madde üstü varlık olan Allah'ın sonlu bir varlığa dönüşemeyeceğini belirterek, rü'yetullahı reddeder. Bundan dolayı, dünya ve âhirette asıl olan, imân hakîkatiyle kalbin, ilahî tecellilerine mazhar olmasıdır.

SONUÇ

Aslında insanoğlunun kendisini yaratana görme isteğinin fitrî olduğunu söylemek gerekir. Bu görme iştiyâkı, tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Âhirette rü'yet meselesi, hicri II. yy'dan beri tartışılmaktadır. Bir kelâmî tartışma olarak ortaya çıkmasına rağmen bu konu, sûfiler dahi birçok kesim tarafından da ele alınmıştır. Ehl-i sünnet âlimleri ve Sûfiler, âhirette rü'yeti kula bahşedilmiş en büyük nimet olarak görmektedir. Çünkü bu dünya arâz olduğuna göre rü'yet, yaratıcının irâdesi ve isteğiyle ancak cennet gibi üstün vasıflarla donatılmış bir yerde meydana gelebilir. Mu'tezile fırkası; sınırlı, aciz olarak yaratılmış insanın gözüyle Zât-ı Bârî'ye bakmanın imkânsız olduğunu iddia etmiştir. Mu'tezile ile aynı görüşü ve delilleri savunan Şîâ; âhiret âleminin kanunlarının, dünya kanunlarıyla aynı olacağını ileri sürerek âhirette rü'yeti reddetmektedir. Şîâ'nın tevhid anlayışına göre Rü'yetullah; tecsim, teşbih gibi sıfatlar taşıdığı için câiz değildir. Ancak Allah Teâlâ'nın kalben görülmesi mümkündür. Çünkü kalple görmek, gözle görmek gibi değildir. Ancak Şîâ Hikmet Anlayışı için bu görme, Allah Teâlâ'yı *bilme* anlamındadır. Zirâ, bu anlayış için bu dünya; şek, tereddüt ve düşünce yurdudur. Kıyâmet günü olduğunda Allah'ın âyetleri ile sevap ve azap, kulları için belli olacak, tereddütler kalkarak Allah Teâlâ'nın gerçek rü'yeti olan kudretinin hakîkati bilinecektir.

¹²¹ Ebu'n-Necîb Suhreverdî, *Âdâbü'l-mürîdin*, Lahor, 1998, s. 10-13.

¹²² İmâm-ı Rabbânî, *Mektubat*, I, (266. Mektub), s. 562.

Sûfilerin; rü'yetullah konusunda naklî delîlleri aklın hizmetine sunan Mu'tezile ve onun benzeri anlayışları eleştirdiğini görmek mümkündür. Bilginin muhâkeme ve akılla elde edilebileceğini savunan mut'ezile ve Şîâ'ya karşı sûfiler; aklın Allah'ı tanımada bir araç olduğunu söyleyerek, naklî delîllerden hareketle Allah'ın yön, keyfiyet sınırlama olmadan âhirette görüleceğini ifade eder. Sûfilere göre âhret; fânî, zevâl ve helâkin mekânı olan dünya gibi değildir. Ölümle birlikte ebedî âhret yurduna intikâl eden kul, burada giydiği bekâ ve istikrâr elbisesiyle zevâl ve helâk prangasından kurtulur. Yeniden ve mükemmel bir şekilde inşa edilecek âhret âleminde gözler de Allah'ı görebilecek bir yeteneğe kavuşturulabilir. Rü'yetullah meselesine bakıldığı zaman Şîâ ve Mu'tezile gibi ekoller, âhirette rü'yetin mümkün olamayacağını ve bu inancı taşıyan zihniyete İslâm dışı bir hüviyet kazandırmaktadır. Ancak var olan âyet ve hadîsleri te'vil ettikleri aşikârdır. Rü'yetullah meselesinde, teccîm ve teşbih kaygısı taşımak elbette önemlidir. Ancak, her şeyi akılla temellendirme ve âhret yurdunu maddî ve kesîf dünya ile bir tutmanın yanlışlığı ortadadır. Bu konuda Ehl-i Sünnet ve Sûfiler, genelde orta yolu takip ederek, Yüce Allah'ın âhirette mü'minler tarafından görülebileceğini, ancak bunun keyfiyetinin bilinemeyeceğini belirtmiştir.

KAYNAKÇA

- AKAY, Hasan, *İslâmî Terimler Sözlüğü*, İşaret Yayınları, İstanbul, 2005.
- ARSLAN, Hulusi, *İslam Düşünce Geleneğinde Şia-Mu'tezile Etkileşimi (Şerif el-Murtezâ Örneği)*, Endülüs Yayınları, İstanbul, 2017.
- ATTÂR, Ferîdüddin, *Tezkiretü'l Evliyâ*, terc. Süleyman Uludağ, Semerkand Yayınları, İstanbul, 2015.
- BÂKILLÂNÎ *El-İnsâf*, tahk. , Ahmed Haydar, Âlemü'l- Kutüb, Beyrût, 1986.
- BUHÂRÎ, Muhammed b. İsmâîl Sahîh, (tah. Mustafa Diyeb), Dâru İbn Kesîr.
- BURSEVÎ, İsmail Hakkı, *Rûhu'l Beyân*, Erkam Yayınları, İstanbul, 2016.
- CEBECİOĞLU, Ethem, *Tasavvuf Terimleri Ve Deyimleri Sözlüğü*, Anka Yayınları, İstanbul, 2004.
- CÜRCÂNÎ, Seyyid Şerîf, *Kitabü't-Tarîfât*, Beyrût, 1995.
- DEHLEVÎ, Şâh Veliyullah, *Hüccetullahi'l-Baliğa*, tahk. , eş-Şeyh Muhammed Şerif Sükker, Dâru İhyâi'l-Ulûm, Beyrût, 1990.
- EBU ZEHRÂ, Muhammed, *Mezhepler Tarihi*, çev. Sıbğatullah Kaya, Çelik Yayınevi, İstanbul, 2016.
- ET-TÛSÎ, Ebu Cafer Muhammed b. Hasan, *et-Tibyân fi Tefsiri'l Kur'ân*, Dâru İhyâü'l- Tûrâsü'l Arabiyye, Beyrût, ts.
- ELMALI, Sezgin, *Molla Hayâlî'nin Kelâmî Görüşleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne, 2016.
- EL- BAĞDÂDÎ, Abdulkâdir, *el-Fark Beyne'l- Fırak*, Şerh Muhammed Ferîd, Mektebetü İbn Sînâ, Kâhire, ts.
- EL- EŞ'ARÎ, Ebu'l- Hasen, *El-Lüma' fi'r-reddi alâ Ehli'z-Zeyğ ve'l-Bida'*, çer.Kılıçarslan Mavil-Hikmet Yağlı Mavil, İz Yayıncılık, İstanbul, 2016.

- EL-GAZZÂLÎ, Ebû Hâmid Muhammed b. Ahmed, *İhyâ-u Ulûm'id-Din*, Merve Yayınları, İstanbul, 2014.
- EL-HARPÛTÎ, Abdullatif, *Tenkîhu'l Kelâm fî Akâidi Ehli'l- İslâm*, haz. Fikret Karaman, Çelik Yayınevi, İstanbul, 2016.
- EL- İSFEHÂNÎ, Ahmed bin Abdillâh bin İshâk, *Hilyetui-Evliyâ ve Tabakatu'l-Asfiyâ*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1988.
- EL-KUMMÎ, Ebû Câfer Muhammed b. Ali İbn Bâbeveyh " Şeyh Saduk", *Risâletu'l-İ'tikadâtî'l-İmâmiyye (Şii İmamiyyenin İnanç Esasları)*, çev. Ethem Ruhi Fığlalı, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1978.
- EL- KUŞEYRÎ, Abdülkerim b. Hevâzin, *İtikâda Dair Üç Mesele*, ter. Mehmet Saki Çakır, İstanbul, 2015.
- _____, *Kuşeyrî Risâlesi*, haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2014.
- EL-MÂTÜRÎDÎ, Ebû Mansûr, *Kitâbü't-Tevhîd*, haz. Bekir Topaloğlu-Muhammed Aruçi, İsam Yayınları, Ankara, 2003.
- EL-MURTAZA, Alemü'l-Hüdâ Ebu'l Kasım Alî b. Hüseyin eş-Şerîf, *Emali'l-Murtazâ; Ğureru'l-fevâid ve dureru'l-kalâid*, tah. Muhammed Ebu Fadl İbrahim, Dâru İhyâü'l Kitâbî'l Arabiyye, yy. , 1954.
- _____, *el-Mûlahhas fî usûli'd-dîn*, nşr. Muhammed Rızâ Ensârî Kummî, Tahran, 1544.
- EL-MÜSENNÂ ,Ebû Ubeyde Ma'mer b. , *Mecâzü'l-Kur'ân*, tahk. Muhammed Fuad Sezgin. Mektebetü'l-Hanuca, Kâhire, 1381.
- EL-KURTUBÎ, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed, *el-Câmiü'l-Ahkami'l-Kur'ân*, Me'suset'ul Risale, Beyrût, 2006.
- ET-TABERSÎ, Ebî Mansûr Ahmed b. Ali b.Ebî Talib, *el-İhticâc*, Şebeketü'l-Fikr.
- ET-TİRMİZÎ, Muhammed b. İsb. Sevre, *Câmiu'l- Kebîr*, Dâru'l-Ğurebe'l- İslâmî, Beyrût, 1996.
- ET-TÛSÎ, Ebû Câfer Muhammed b. Hasan, *et-Tibyân fî Tefsirül Kur'ân*, Dâru İhyâü'l- Tûrâsü'l Arabiyye, yy. ,ts.
- FIĞLALI, Ethem Rûhi, *İbâdiye'nin Doğuşu ve Görüşleri*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara,1983.
- _____, *İmâmiyye Şîası Ağaç* Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2008.
- HANÇERLİOĞLU, Orhan, *İslam İnançları Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1984.
- HUCVİRÎ, Ali b. Osman el-Cüllâbî, *Keşfü'l-Mahcûb (Hakikat Bilgisi)*, haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2014.
- HİLLÎ, Ayetullah Hasanzâde Âmulî Allâme, *Keşfu'l Murâd fî şerhi tecrîdi'l- İ'tikâd li't-Tûsî*, Şebeketü'l- Fikr, Beyrût, ts.
- İBN ARÂBÎ, Muhyiddîn, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, çev. Ekrem Demirli, Literâ Yayıncılık, İstanbul, 2015.
- İBN BABEVEYH, Ebu Cafer Şeyh Saduk Muhammed b. Ali b. Hüseyin, *et-Tevhîd*, Dâru'l- Marifet, Beyrût, ts.
- İBN KESİR, *Tefsir'ül- Kur'an'il-Azim*, ter. Abdulvehhab Öztürk, Kahraman Yayınları, İstanbul, 2014.
- İDİZ, Ferzende, "Sûfilere Göre Rü'yetullah Meselesi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, IX, Nisan,2 016.
- İMÂM-I RABBÂNÎ, Ahmed Sirhindî, *Mektûbât-ı Rabbânî*, çev. Kasım Yayla, Merve Yayınları, İstanbul, ts.
- KÂDÎ ABDULCEBBÂR, b. Ahmed, *Şerhu'l- Usûli'l- Hamse*, çev. İlyas Çelebi, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2013.
- MECLİSÎ, Allâme, *Bihâru'l- Envâr*, Müessesetü'l-Vefâ, Beyrût, 1404.

-
- MÜSLİM, b. Haccâc, *Sahîh*, tahk. Muhammed Fuad Abdulbakî , Dâru İhyâü'l- Tûrâsü'l Arabiyye, Beyrût, ts.
- ÖZGEN, Mustafa, “İmâm Rabbâni'ye Göre Rü'yetullah Meselesi”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 33, 2012.
- ÖZKÖSE, Kadir, “Zühd ve Sûfîlerin Zühde Yükledikleri Anlam Tasavvufta Dünyevileşmeye Tepkisel Yaklaşım“, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı I, Sivas, 2002.
- PÜRCEVÂDÎ, Nasrullah, *Gökyüzünde Ayın Görüntüsü*, çev. Ahmet Çelik, İnsan Yayınları, İstanbul, 1999.
- RIZÂ, Muhammed Reşîd, *Tefsîru'l-Menâr*, Dâru'l-Kutub el-İlmiyye, Beyrût, 1947.
- SÜHREVERDÎ, Ebu'n-Necîb Suhreverdî, *Âdâbü'l-mürîdîn*, Lahor, 1998.
- TABATABÂÎ, Seyyid Muhammed Hüseyin, *el-Mizân fi Tefsiri'l-Kur'an*, Dâru'l- Kütübi'l-İslâmiyye, Tahran, 1372.
- TABERSÎ, Ali b. Fadl b. el-Hasen, *Mecmeu'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'an*, Dâru'l Fikr, Beyrût, 1994.
- TAFTAZÂNÎ, *Şerhu'l- Akâid*, haz. Süleyman Ateş, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2016.
- TİCANI, Muhammed, *Nasıl Hidayete Kavuştum*, Ensâriyan Yayınları, Kum, 1991.
- ULUDAĞ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı yayınevi. İstanbul, 2012.
- YEŞİLYURT, Temel, “ Rü'yetullah”, *DİA*, XXXV, İstanbul, 2008.